

A magyar börtönügy arcképcsarnoka

Lukács Móric
(1812 – 1881)

„...tömlöczeink óriási hibáit 's visszaéléseit
tagadni még azoknak sem lehetett, kik
egyébiránt minden fenállót helyesnek,
's mindent, mi önszemélyöket nem sérti,
igazságosnak tartanak”¹

Lukács Móric a reformkor kiemelkedő személyisége, szerkesztő, műfordító, publicista, 1848-ban rövid ideig miniszteri titkár. Az MTA tagja, a Kisfaludy Társaság elnöke. Eötvös József mellett a magyar börtönügy egyik igen jeles alkotása, a „Fogházjavítás” című mű társszerzője.

Lukács Móric 1812. szeptember 5-én született Pesten. Gyermekeveit elsősorban Pesten és a család Temes megyei birtokán, Bresztovácon töltötte. Szülei meglehetősen tehetős emberek voltak², így megengedhették maguknak azt a „luxust”, hogy fiúk a betűvetést és a különböző tudományágak ismeretanyagát „házi nevelők vezérlete” segítségével sajátítsa el, „s közben kisebb utazásokat is tett nevelőivel az ausztriai örökös tartományokban, Porosz- és Szászországban.”³

Leírják vele kapcsolatosan, hogy „ifjúságának kedvencz tanulmányai a szépirodalmon kívül (már nyolcz éves korában olvasta Shakespeare drámáit) a történettudomány, nemzetgazdaság és philosophia voltak.”⁴ Lukács Móric a magyar és a német nyelven kívül kitűnően beszélt angolul, franciául, olaszul és spanyolul is.

¹ Eötvös József – Lukács Móric: Fogházjavítás. Kiadja Heckenast Gusztáv, Pest, 1842.

² „A Lukács-nemzetség Erdélyből Erzsébetvárosból származott Magyarországra; a XVIII. század elején négy Lukács jött ki Erdélyből, mind a négyen birtokot vásároltak és Mária Terézia alatt egyszersmind nemességet nyertek. L. atyja, vizmai L. Gergely Miklós, Temesmegyében telepedett le, hol, mint egyetlen fiú, a breztováci birtokot örökölte; L. édes anyja Hilf Róza, egy nyug. őrnagy és pesti házbirtokos leánya volt.” Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. HTML változat: Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár. – mek.oszk.hu/03600/03630/html/1/114528

³ 1890 előtt élt magyar akadémikusokról írt megemlékezések. Lukács Móric. Forrás: Régi Akadémiai Levéltár. – www.akademikusok.tudomanytortenet.hu/?page=4.

⁴ Uo.

1831-ben Krassó megye tiszteletbeli aljegyzője, majd Temes, Csanád, Csongrád megyék táblabírája lett. A következő évben, 1832-ben Pestre költözik, és a tudományok mélyebb megismerésének szenteli idejét. 1836-ban visszatért a közszolgálatba Pest megye tiszteletbeli aljegyzőjeként.

Első irodalmi próbálkozásai – költeményei, tanulmányai – német lapokban, német nyelven látnak napvilágot. Közben, széleskörű nyelvismeretét kihasználva, műfordításokba kezd, a rendkívül tehetséges ifjú felhívja magára a nagyközönség és a tudós társaság figyelmét Byron, Pope, Cervantes műveinek fordításával. Többek között ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1839-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották meg.

A későbbiek során költeményei, tudományos értekezései, műbírálatai különböző témájú – irodalmi, politikai stb. – cikkei folyóiratokban, évkönyvekben, újságokban jelennek meg, többek között az Auróra zsebkönyvben, a Koszorúban, a Tudománytárban, az Athenaeumban, az Árvíztkönyvben, a Társalkodóban, a Kisfaludy Társaság kiadványaiban, a Budapesti Szemlében és az Akadémiai Értesítőben. (Munkáit a halála után Gyulai Pál gyűjtötte össze, és a Kisfaludy Társaság két kötetbe szedve adta ki.)

Lukács Móric egyik kiemelkedő tagja volt annak a nemzedéknek a magyar reformkorban, akiket joggal nevezhetünk a „nagy nyugat-európai utazóknak.” Őket – az anyagi lehetőségeik függvényében – nem az a cél vezérelte a külföldi utazásaik kapcsán, hogy kikapcsolódjanak, eltékozzanak, eldorbézolják az örökölt vagy a megszerzett vagyont, illetve a patronálóktól kapott támogatást, hanem a hazáért, a haza ügyeiért való aggodás és tenni akarás.

Lukácsról is leírják, hogy milyen bőkezű támogatója volt a köznek: „Életében sok jót tett s halála után valóságos maecenássá vált: a m. t. Akadémiának húszezer, a Kisfaludy-társaságnak tízezer forintot hagyományozott.”⁵

Utazásai során volt lehetősége megismerni, tanulmányozni – többek között Németországban, Svájcban, Belgiumban, Angliában, Franciaországban és Olaszországban – a magyarországinál lényegesen fejlettebb polgári államberendezkedést, politikai és jogi kultúrát, továbbá a meglátogatott országok gazdasági fejlettségét, fejlődésük irányát.

Hazatérve aktívan részt vesz a politikában, és bekapcsolódik a közéletbe, a *Budapesti Szemle* szerkesztője lesz, ahol olyan munkatársakkal, barátokkal dolgozik együtt, mint Eötvös József, Szalay László és Trefort Ágoston. 1842-ben a tagjainak sorába választotta a Kisfaludy Társaság, amelynek több mint 30 évvel később – 1876 és 1879 között – az elnöki pozícióját is betöltötte.

A 40-es években a centralista párt tagjaként mindent megtesz azért, hogy a külfölddel megismertesse a magyarországi viszonyokat, reformtörekvéseket, amit a nemzetközi közvélemény hol elfogultan, hol ellenséges indulattal ítelt meg.

⁵ Uo.

1848-ban – rövid időre – kormányzati funkciót is vállalt, Klauzál Gábor mellett a Kereskedelmi Minisztériumban miniszteri titkárként dolgozott. A szabadságharcban nem vesz részt, a kormány lemondását követően hazatér, és az évek óta ágyhoz kötött, beteg édesanyját ápolja.

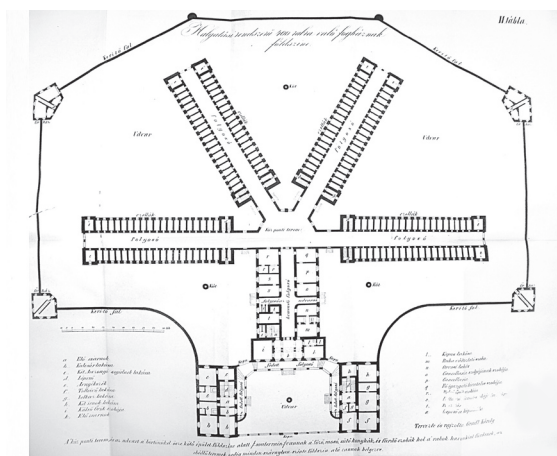
* * *

1842-ben jelenik meg Eötvös Józseffel közösen írt művük *Fogházjavítás* címmel, amit baráti tiszteletük jeléül Deák Ferencnek és Klauzál Gábornak ajánlottak.

A Vasárnapi Újság a következő gondolatok közreadásával emlékezett meg a szerzőpáros egyik tagjáról, Lukács Móricról: „Lukács európai műveltséggel, melyet nyelvismeretein s a könyveken kívül ismételt utazásai is gyarapítottak, hevülve a humanizmus eszméiért, büntetőjogi teoriákat fejtegetett, s Eötvössel együtt fogházaink reformjáról írt, oly alaposan mint melegen, a gyakorlatosság szolgálatába adva nemes idealizmusát.”⁶

Mezey Barna így vezeti fel a *Fogházjavítás* című mű bemutatását: „...Eötvös József, ki hírlapi vitacikkein és országgyűlési beszédein túl két komoly könyvet is publikált a fogházjavítás dolgában. Az elsőt egyedül jegyezte, a másikat társszerzővel készítette: Lukács Móriccal. 1838-as műve a humánus nagy alkotása, az emberhez méltó büntetés szózata [...] A Lukács Móriccal együtt publikált munka lényegében e könyvecske bővebben illusztrált és magyarázott változata.”⁷

Eötvös és Lukács 350 oldalas művét – mint „a reformkor egyik legnagyobb hatású börtönügyi munkáját”⁸ – terjedelmi okok miatt – csak vázlatosan van lehetőségem ismertetni.

⁶ Vasárnapi Újság, 28. évf., 1881. 46. szám, november 12. Megemlékezés Lukács Móricról elhunytá alkalmából.

⁷ Mezey Barna: A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon. In: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. (Szerk. Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna.) Budapest, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék, 1997. (Jогtörténeti Értekezések 20.) 26., 27 o.

⁸ Uo. 28. o.

A *Fogházjavítás* című munka mellékletét képezi „*A connecticuti fogház szabályzata*” és az a három tervrajz, amelyeket a külföldi útjáról hazatért Graefel Károly készített. A tervrajzok a „*magány*” és a „*hallgatási rendszerű*” fogházak építésével kapcsolatos elképzeléseket mutatják be.

A szerzők már könyvük bevezető gondolatai között kellő nyomatékkal hangsúlyozzák azt a tényt, hogy „... a tömlöcök javítása korunkban szükségessé vált, 's egyike azon morális kötelességeknek, melyeket nemzetek nem mulaszthatnak el büntetlenül.”⁹ Ugyanakkor mind a ketten pontosan tisztában voltak a lehetőségekkel és a várható eredménnyel. Tudták, hogy a feudális arisztokrácia tagjai addig mindent helyesnek, mindent megszavaznak, amíg a pénz nem kerül szóba.

Különösen igaz volt ez azokra a periférikus kérdések körébe tartozó ügyekre, mint börtönügy. Tudatában voltak annak, hogy ha lesz is e téren valamilyen eredmény, az jelentőségét tekintve messze alulmarad a kívánalmakhoz képest. De bizakodtak, s remélték, hogy ennek az ügynek az országos felmérése, az 1840-ben az országgyűlés által létrehozott választmány és annak javaslatai, valamint az ő könyvükben megfogalmazott javaslatok elindíthatnak egy pozitív folyamatot. Azóta már tudjuk: nem így történt.

Még jó néhány évnek el kellett telnie ahhoz, hogy Horvát Boldizsár, majd az őt követő igazságügy-miniszterek intézkedései elindítsák, illetve véghezvigyék azt a folyamatot, ami az 1880-as, 1890-es évekre és a XX. század első évtizedére a hazai börtönügy és börtönépítéset virágkorát hozta el.

Ötvös és Lukács könyvük bevezetőjében jelzik, hogy két fontos cél vezérelte őket művük megírása és közreadása kapcsán. Egyrészt, hogy a témához jobban értőket, a börtönügy iránt érdeklődőket a kérdés megvitatására serkentsék. Másrészt – „...a közönségnek leginkább azon részét, mely utasításai által a törvényhozásra befolyással bír, mielőtt határoznia kell, amennyire lehet, e kérdés iránt tökéletesen felvilágosítsuk”¹⁰ – céljuk a törvényhozók tájékoztatása volt.

A szerzők azt akarták elérni, hogy ebben a – megítélésük szerint igen fontos – kérdésben ne a felületesség vagy az ellenszenv vezesse a döntéshozókat a törvényalkotás során, hanem az a tény és felelősség, amely szerint „a tömlöcök javítása korunkban az a morális kötelesség, melyeket nemzetek nem mulaszthatnak el büntetlenül.”¹¹

Téziseik elfogadására, igazolására – azon túl, hogy bemutatják számos ország börtönügyét, intézményrendszerét – többféle módszert alkalmaznak. Élnek azzal a kézenfekvő lehetőséggel, hogy a külföldi példákkal szembe állítják a magyar viszonyokat, illetve több esetben hangsúlyozzák, hogy céljuk nem a tettessel szembeni „*lágyság*”, mert adott esetben ez oda vezethet, hogy a sértett fél fogja megbosszulni az elszenvedett sérelmet, ami újabb bűnelkövetést és sokkal rosszabb helyzetet eredményezhet. „*Ne gondolja senki, hogy mi a büntetésnek kegyessége alatt azon czéliránytalan lágyságot értjük, mely némelly philathropok által a rabok tartására nézve javasoltatik; valamint a túlvitt szigorúság a büntettek üldözésétől visszatart*” – írják.¹²

⁹ Ötvös József – Lukács Móric: *Fogházjavítás*. Kiadja Heckenast Gusztáv, Pest, 1842. 6. o.

¹⁰ Uo. VIII. o.

¹¹ Uo. 7., VI. o.

¹² Uo. 191. o.

A szerzők a bevezetőt követően a jog, ezen belül a büntetőjog eredetével, az emberi társadalomban betöltött szerepével foglalkoznak. Véleményük szerint a büntetőjog alapja és célja minden társadalomban a közbiztonság megteremtése olyan eszközökkel, amelyek a cél eléréséhez „*épen szükségesek, 's a szükségesnél semmivel sem szigorúbbak.*”¹³ Másutt ezt írják a bánásmódról: „*A rabbal szigorúan, de emberhez illő módon bánassék*”, azok az eszközök amelyek „*a rab haszontalan kintzásai közé tartoznak, kerültessenek el.*”¹⁴

Eötvös és Lukács szerint a börtönben nincs helye az önkényeskedésnek, szerintük a börtönrendszer ennek az elvárásnak csak akkor tud megfelelni, ha a börtön személyzete nem a kénye-kedve szerint dolgozik, hanem az előírt szabályok alapján, és ezeket szigorúan be is tarja. Véleményük szerint ez csak akkor működhet megfelelően, ha a szabályok az ország valamennyi büntetőintézetére vonatkoznak, és ezek betartását „*az egész ország büntetési rendszere felett őrködő testület*” ellenőrzi.¹⁵

Az általuk elképzelt börtönrendszereknek – többek között – az alábbiaknak kell megfelelnie: a szökés megakadályozása érdekében a tömlöcnek biztonságosnak kell lennie; a rabok elkülönítését úgy kell megoldani, hogy egymásra ne legyenek rossz hatással; a tömlöcben minden rab egyenlő, mindenkivel szemben csak annyi hátrány alkalmazható, amennyit az ítélete tartalmaz. Továbbá: a büntetés ideje alatt mindenkit folyamatosan figyelemmel kell kísérni, hogy se ő, se a társai a testi épségét ne veszélyeztessék; a rabokat a javulásuk érdekében munkával kell ellátni, és elsősorban a vallásos oktatásból adódó lehetőségekkel kell őket pozitív irányba befolyásolni.

Gondoskodni kell a megfelelő ruházatról, étellemezéről és gyógykezelésről, írják, de a rabok túlzott kényelmét sem tartják helyénvalónak: „*A rabok tartása azok egészségre ártalmas hatású ne legyen, de jobb se annál, melyet a legszegényebb napszámos munkájával kereshet.*”¹⁶

A büntetés célját – az általános és a speciális célokat, alapelveket, elemezve – a nemzetközi kitekintésekre és a különböző szakirodalmakban leírtakra figyelemmel ők is a „*repressio*”-ban és a „*javítás*”-ban látják.¹⁷

A fogházjavítás ügyében szükséges tennivalók, javaslatok megfogalmazását szintén nemzetközi elemzéssel és kitekintéssel indítják, számba véve a régi börtönrendszerek problémáit, bemutatva a XIX. század első felében működő rendszereket – több európai ország és az Amerikai Egyesült Államok intézményrendszerén keresztül.

Ismertetik az auburni és a philadelphiai – vagyis a hallgató és a magány – rendszerek lényegét. Kimutatják, hogy az Egyesült Államokban és Kanadában 1816 és 1836 között felépített 27 intézetből 17 az auburni, 9 a philadelphiai, míg egy a vegyes rendszer szerint működik. Eötvös és Lukács is a hallgató rendszert tartják a „*legczélszerűbb börtön*”-nek.¹⁸ A megyei fogházak létesítése kapcsán különösen az előzetes letartóztatottak vonatkozásában, illetve esetleg

¹³ Uo. 20. o.

¹⁴ Uo. 191. o.

¹⁵ Uo. 191. o.

¹⁶ Uo. 233. o.

¹⁷ Uo. 70-76. o. Idézi: Mezey: i. m. 28. o.

¹⁸ Uo. 313. o. Idézi: Mezey: i. m. 28. o.

az első büntényes, kisebb súlyú bünt elkövetők fogvatartása során azonban ők sem zárkóztak el a magány rendszertől.

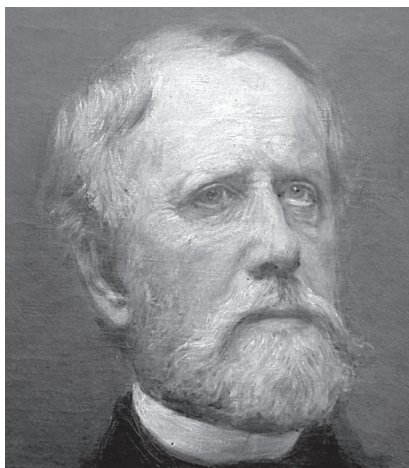
A hallgató rendszer primátusát többféle módon próbálják igazolni, többek között az építési költségek bemutatásával is. Az amerikai börtönök építésével kapcsolatban felmerült költségek alakulását elemezve a következő megállapítást teszik: *„... az auburnféle fogházak építési költségei jóval csekélyebbek, mint a philadelphiai rendszerüké.”*¹⁹

Megismerkedhet a könyvből az olvasó a gyermek- és fiatalokú bünelkövetők befogadására és javítására létrehozott menedékházak (houses of refuge) működésének tapasztalataival, a sikeres és a kevésbé sikeres, illetve a kudarcba fulladt próbálkozásokkal.

Lukács Móric börtönügyi munkásságát az alábbi megállapításokkal zárhatjuk: *„...egyéb műveiben kevésbé foglalkozott a szabadságharc-büntetéssel. Mint az augsburgi Allgemeine Zeitung magyarországi tudósítója, rendszeresen beszámolt olvasóinak a magyar országgyűlés tanácskozásairól, s ezek sorában többször is külön cikket szentelt a börtönügynek, a fogházjavítási polémia ismertetésének.”*²⁰

* * *

Lukács Móric életrajzához folytatásához a szabadságharc bukása utáni időszakhoz kell visszanyúlnunk. Lukács évekig ápolta beteg édesanyját, akinek halála után, 1851 nyarán külföldre utazott, és csak 1859-ben tért vissza hazájába. Időközben, 1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjának és egyben a nyelvtudományi bizottság elnökének választják meg.

1862-ben vette feleségül tanítványát, a nálánál kétszer fiatalabb Birly Krisztinát; vele ismét külföldre utazott. Felesége egészsége azonban megromlott, hosszú betegeskedés és szenvedés után 1874-ben elhunyt, a dél-tiroli Meránban helyezték örök nyugalomra. Lukács leste és sietve teljesítette hitvese minden kívánságát, csupán egyetlen kérését nem volt halandó teljesíteni, nevezetesen azt, hogy a vagyonát ő örökölje. Ugyanakkor az imádott asszony emlékére több alapítványt is életre hívott.

Lukács Móric rendkívül érzékeny, erős érzelmi kötődésű ember volt, aki a saját karrierjét feladva – mindentől visszavonultan – több mint négy évig gondozta beteg édesanyját, és szintén négy évig ápolta súlyosan beteg feleségét. Végrendeletnek is felfogható levelében írta unokaöccsének, Kvassay Ede írónak: *„lehetetlennek tetszik előttem, hogy e nyomorult életet tovább cipeljem.”*²¹

¹⁹ Uo. 258. o.

²⁰ Lukács M. munkái. Összegyűjtötte Gyulai Pál. Kiadta a Kisfaludy-társaság. II. kötet. Budapest, 1894. 143., 149. o. Idézi: Mezey: i. m. 28. o.

²¹ Vasárnapi Újság, XXX. évf., 6. szám, 1883. február 11. Lukács Móric „végrendelkező” levele unokaöccséhez, Kvassay Ede írónak. 9. old.

A felesége halálát soha sem heverte ki. 1874-ben visszatért Pestre, és élete végéig itt élt. 1879. február 19-én lemondott az a Kisfaludy-társaság elnöki tisztségéről, annak ellenére, hogy a Társaság ismét megválasztotta elnökének.

A rendkívüli műveltségéről, jó kedélyéről és vendégszeretetéről ismert Lukács élete hátralévő időszakára megváltozott, visszahúzódó életet élt. Alig lehet ráismer-

Lukács Móriczné és Lukács Móric síremléke Meránban.

ni a korábban oly termékeny műfordító, író, publicistára. Az ebben az időszakban írt művei csupán a Kisfaludy Társaság ünnepélyes ülésein elhangzott elnöki megnyilvánulásai voltak, illetve az önéletrajzának papírra vetett rövid részlete, ami a Szegedi Árvízkönyvben jelent meg.

Valószínű, hogy az egyedüllét, a társasági élet szinte teljes mellőzése, a bezárkózás okozta mentális problémák, a látásának igen gyors romlása – az embe-
reket már csak a hangjuk alapján tudta beazonosítani – is hozzájárult betegségé kialakulásához.

„Életének három heti betegség után tüdőszélütés vetett véget 1881. nov. 5-én Budapesten. Szász Károly mondott gyászbeszédet koporsója felett és ugyan ő mondott róla emlékbeszédet a Kisfaludy-Társaság ülésén 1883. február 11-én, a Magyar Tudományos Akadémiában pedig 1882. jún. 4-én Trefort Ágoston.”²²

Lukács Móricot végakarátának megfelelően – szeretett hitvese mellé – Meránban helyezték örök nyugalomra.

Lukács Móric arcképe. Vasárnapi Újság, XXIII. évf., 1876. 5. szám, január 3.

„Hallgatási rendszerű 400 rabra való fogháznak földszíne”.

Eötvös József és Lukács Móric: Fogházjavítás. Kiadja Heckenast Gusztáv, Pest, 1842. Melléklet.

Székely Bertalan Lukács Móricról készült festménye. Vasárnapi Újság, XXX. évf., 7. szám, 1883. február 18.

Lukács Móric és nejének síremléke Meránban. Vasárnapi Újság, XXX. évf., 6. szám, 1883. február 11.

²² Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. HTML változat: Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár. – mek.oszk.hu/03600/03630/html/1/114528

Irodalom

1890 előtt élt magyar akadémikusokról írt megemlékezések. Lukács Móric. Forrás: Régi Akadémiai Levéltár. – www.akademikusok.tudomanyortenet.hu/?page=4.

A Magyar Tudományos Akadémia közgyűlésének jegyzőkönyve. – <http://epa.oszk.hu/00000/00030/00252/datum06851/cim106862/cim206863.htm>

Eötvös József és Lukács Móric: Fogházjavítás. Kiadja Heckenast Gusztáv, Pest, 1842.

Lukács Móric munkái. Összegyűjtötte Gyulay Pál. Kiadta a Kiszfaludy Társaság. I-II. kötet Buda – Pest, 1894.

Magyar életrajzi lexikon 1000-1900. Javított, átdolgozott kiadás. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. HTML változat. Magyar Elektronikus Könyvtár

Mezey Barna: A polgári büntetőjogi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon. In: A magyar büntetőjogi kutatásának alapjai. (Szerk. Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna.) Budapest, ELTE ÁJK, Magyar Állam- és Jogi Történeti Tanszék, 1997. (Jogi Történeti Értekezések 20.) 5-102. old.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. HTML változat: Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár. – mek.oszk.hu/03600/03630/html/1/114528

Vasárnapi Újság, XXIII. évf., 1876. 5. szám, január 3. Lukács Móric arcképe.

Vasárnapi Újság, XXVIII. évf., 46. szám, 1881. november 12. Megemlékezés Lukács Móricról elhunyt alkalmából.

Vasárnapi Újság, XXX. évf., 6. szám, 1883. február 11. Lukács Móric „végrendelkező” levele unokaöccséhez, Kvassay Ede íróhoz.

Vasárnapi Újság, XXX. évf., 7. szám, 1883. február 18. A Kiszfaludy Társaság Közgyűlése: Megemlékezés Lukács Móricról

Wikipédia: Lukács Móric